

Σύντομο Άρθρο

Ακουστικά βιβλία με τεχνητή νοημοσύνη: Μία ηθική Οδύσσεια

Τζον Πάβλικ

Διακεκριμένος Καθηγητής Δημοσιογραφίας και Σπουδών Μέσων
Ενημέρωσης, Πανεπιστήμιο Ράτγκερς, ΗΠΑ

Ακούγοντας την Οδύσσεια

Μόλις άκουσα μία ηχογραφημένη, διάρκειας 13 ωρών, απαγγελία της Οδύσσειας του Ομήρου στην πλήρη, μη περικομμένη μορφή της, που περιλαμβάνει και τις 121.135 λέξεις. Η έκδοση που άκουσα είναι ένα ηχητικό βιβλίο στην εφαρμογή *ElevenReader*. Είναι 20 Ιουλίου 2026, μόλις τρεις ημέρες μετά την πρεμιέρα της πολυαναμενόμενης τρίωρης κινηματογραφικής παραγωγής του Κρίστοφερ Νόλαν, *Η Οδύσσεια (The Odyssey)*, γυρισμένης σε φιλμ 70mm. Η επική αυτή ταινία έχει σημειώσει τεράστια επιτυχία στα εκδοτήρια. Σύμφωνα με δημοσίευμα της *Rentrak* στις 19 Ιουλίου, βασισμένο σε εκτιμήσεις των στούντιο, η ταινία έκανε ένα «τεράστιο άνοιγμα 124,5 εκατομμυρίων δολαρίων στις κινηματογραφικές αίθουσες της Βόρειας Αμερικής». Η παρακολούθηση της ταινίας στην πλήρως καθηλωτική μορφή των 70mm είναι απρόσιτη για τους περισσότερους θεατές, καθώς στις Ηνωμένες Πολιτείες απαιτεί προβολή σε μία από τις μόλις 25 αίθουσες *IMAX* που έχουν προγραμματιστεί για την προβολή αυτή. Αντίθετα, το μεγαλύτερο μέρος του κοινού παρακολουθεί την ταινία σε συμβατικές κινηματογραφικές αίθουσες, όπου προβάλλεται μία μειωμένη έκδοσή της εικόνας της κινηματογραφικής παραγωγής. Η ταινία του Νόλαν έχει επίσης προκαλέσει δημόσιο ενδιαφέρον για τον Όμηρο, την Οδύσσεια και την ελληνική μυθολογία.

Η εφαρμογή *ElevenReader* παρέχεται δωρεάν, αν και διατίθεται και επιλογή επί πληρωμή. Αξίζει να σημειωθεί ότι το επικό ποίημα του Ομήρου προοριζόταν να ακούγεται ως απαγγελία και όχι να διαβάζεται ως κείμενο. Την εποχή του Ομήρου, η γραφή και η ανάγνωση αποτελούσαν νέες μορφές επικοινωνίας και περιορίζονταν γενικά στις ελίτ. Ένα ποίημα όπως αυτό του Ομήρου απαιτούσε συνήθως από ένα άτομο να απομνημονεύσει ολόκληρο το κείμενο, προκειμένου να το απαγγείλει προφορικά μπροστά σε ζωντανό κοινό. Έλληνες φιλόσοφοι, όπως ο Σωκράτης, μάλιστα αντιτίθεντο έντονα στην ιδέα της γραφής γενικότερα, υποστηρίζοντας ότι θα κατέστρεφε ή, τουλάχιστον, θα έβλαπτε την ανάπτυξη της ανθρώπινης μνήμης (Plato, 370 BCE). Είναι αρκετά πιθανό ότι αυτό έχει πράγματι συμβεί κατά τη διάρκεια των χιλιετιών που μεσολάβησαν, αν και η έρευνα σχετικά με αυτό το ζήτημα δεν έχει καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα.

Φυσικά, η ποιητική απαγγελία της *Οδύσσειας* θεωρούνταν επίσης ότι θα γινόταν με ανθρώπινη φωνή και όχι από μηχανή. Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι το ακουστικό βιβλίο της εφαρμογής *ElevenReader* χρησιμοποιεί φωνές τεχνητής νοημοσύνης, καθώς και άλλα ηχητικά εφέ που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη, όπως μουσική και ηχητικά εφέ, μεταξύ των οποίων και βροντές, οι οποίες συνδέονται με την ιστορία του πρωταγωνιστή της *Οδύσσειας*, του Οδυσσέα, καθώς ταξιδεύει με πλοίο επί πολλά χρόνια προς την πατρίδα του, την Ιθάκη, μετά το τέλος του Τρωικού Πολέμου, κατά τον οποίο οι Αχαιοί (όπως αποκαλούνταν οι αρχαίοι Έλληνες) κατέλαβαν και λεηλάτησαν την πόλη της Τροίας. Ως παραγωγή μέσων, είναι εξαιρετικά καλοδουλεμένη. Ως εκ τούτου, τα ακουστικά βιβλία που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη από την *Eleven Labs* αποτελούν μία βαθιά ανατρεπτική πρόκληση για την *Audible*, την εταιρεία ακουστικών βιβλίων που ανήκει στην *Amazon* και τα οποία παράγονται με τη συμμετοχή ανθρώπων ηθοποιών.

Φωνή με τεχνητή νοημοσύνη και άλλα ηχητικά

Οι φωνές τεχνητής νοημοσύνης του *ElevenReader* περιλαμβάνουν και εκείνη του Σερ Μάικλ Κέιν (*Sir Michael Caine*), ο οποίος έχει παραχωρήσει στην εταιρεία άδεια χρήσης της φωνής του. Ο Κέιν είναι βραβευμένος με Όσκαρ και βρίσκεται πλέον στη δέκατη δεκαετία της ζωής του. Η κινηματογραφική του πορεία περιλαμβάνει δημοφιλή κλασικά έργα, όπως το *Ο Άνθρωπος που θα Γινόταν Βασιλιάς* (*The Man Who Would Be King*), καθώς και ταινίες που κέρδισαν Όσκαρ, όπως *Η Χάνα και οι αδερφές της* (*Hannah and Her Sisters* (1986)) και *Θέα στον Ωκεανό* (*The Cider House Rules* (1999)). Ακόμη και η φωνή του αείμνηστου Σταν Λι (*Stan Lee*) της Μάρβελ έχει παραχωρηθεί με άδεια στην *Eleven Labs*, την εταιρεία που δημιούργησε την εφαρμογή *ElevenReader* (*ElevenLabs*, 2025). Ο ηθοποιός Μάθιου Μακόνναχι (*Matthew McConaughey*) είναι επενδυτής στην εταιρεία (*Staniszewski*, 2026). Με την εφαρμογή *ElevenReader*, οι χρήστες μπορούν να δημιουργούν το δικό τους ηχητικό περιεχόμενο που παράγεται από τεχνητή νοημοσύνη. Έχω δημιουργήσει και εγώ κάποιο δικό μου περιεχόμενο και ουσιαστικά παράγεται μέσω φωνής τεχνητής νοημοσύνης.

Τα ακουστικά βιβλία του *ElevenReader* περιλαμβάνουν ηχητικά εφέ και μουσική. Όταν τα ακούει κανείς, είναι δύσκολο να μην εντυπωσιαστεί. Η *Eleven Labs* αποκαλεί την παραγωγή της *Οδύσσειας* ένα «κινηματογραφικό ακουστικό βιβλίο». Ανεξάρτητα από τα κέντρα δεδομένων και τη συμμετοχή ανθρώπων ηθοποιών, η τεχνολογία είναι εκπληκτική. Οι ηθικές διαστάσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς πρέπει να προβληματιστούμε σχετικά με το τι σημαίνουν όλα αυτά για το μέλλον των μέσων που δημιουργούνται από ανθρώπους. Φυσικά, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο Κέιν έχει συμφωνήσει όσον αφορά τη χρήση της φωνής του, ενώ το κείμενο έχει γραφτεί από άνθρωπο — τον Όμηρο — σχεδόν 3.000 χρόνια πριν στην Ελλάδα. Επιπλέον, το κείμενο έχει μεταφραστεί από τα αρχαία ελληνικά της γραφής του Ομήρου κατά τον 8ο αιώνα π.Χ. στα σύγχρονα αγγλικά του 21ου αιώνα.

Αναλογιζόμενοι την έλευση του τυπογραφείου

Για να αναδείξουμε τα ευρύτερα, μακροπρόθεσμα ηθικά ζητήματα που ενδέχεται να προκύψουν, θα μπορούσαμε να εξετάσουμε τη σημασία της ανάπτυξης του κινητού τυπογραφείου στη Γερμανία κατά τον 15ο αιώνα. Μία παρόμοια τεχνολογία είχε εφευρεθεί νωρίτερα στην Ασία, συμπεριλαμβάνοντας και την Κορέα το 1234 μ.Χ. Το τυπογραφείο του Γουτεμβέργιου, το 1440, σηματοδότησε την έναρξη της αυτοματοποίησης της έκδοσης βιβλίων στον δυτικό κόσμο, όχι όμως και της συγγραφής βιβλίων. Η εφεύρεση του Γουτεμβέργιου ουσιαστικά οδήγησε στην απώλεια του επαγγέλματος του ανθρώπου αντιγραφέα. Χάσαμε μεγάλο μέρος της ομορφιάς που έφερναν οι γραφείς στη δημιουργία των βιβλίων τους. Οι γραφείς πρόσθεταν χειροποίητες λεπτομέρειες, περίτεχνες διακοσμήσεις και μοναδικές ατέλειες, οι οποίες αντανάκλαζαν την προσωπική τους πινελιά. Τα χειρόγραφα που αντιγράφονταν από γραφείς συχνά περιλάμβαναν περίτεχνες εικονογραφήσεις και φύλλα χρυσού, μετατρέποντάς τα όχι μόνο σε βιβλία κειμένου αλλά και σε έργα τέχνης. Ωστόσο, αυτά τα έργα ήταν χρονοβόρα στην παραγωγή και ιδιαίτερα ακριβά, γεγονός που περιόριζε τη διαθεσιμότητά τους σε λίγους και μόνο προνομιούχους μελετητές, μοναχούς και σε άλλους αντίστοιχους κύκλους.

Οι συνέπειες, όμως, της εφεύρεσης του τυπογραφείου περιλάμβαναν επίσης την εξάπλωση της γνώσης της γραφής, τον Διαφωτισμό και την Αναγέννηση (Eisenstein, 1969). Ποιες θα μπορούσαν να είναι οι μακροπρόθεσμες συνέπειες των ακουστικών βιβλίων που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη για την κοινωνία; Θα μπορούσε, με την πάροδο του χρόνου, να εμφανιστεί ένα νέο είδος αναγέννησης, που θα βασίζεται στον ήχο; Θα μπορούσε η κοινωνία να επιστρέψει σε μία εποχή κατά την οποία ο προφορικός πολιτισμός είχε κεντρική σημασία και η μνήμη κατείχε εξέχουσα θέση, όπως συνέβαινε στην εποχή των αρχαίων Ελλήνων;

Η άνοδος των ακουστικών βιβλίων

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η ανάγνωση βιβλίων βρίσκεται σε πτώση, ενώ η ακρόαση ακουστικών βιβλίων αυξάνεται. Μία δημοσκόπηση των *NPR/Ipsos*, στην οποία συμμετείχαν 2.000 ενήλικες στις ΗΠΑ το 2025, διαπίστωσε ότι μόλις το 51% είχε διαβάσει ένα βιβλίο κατά τον προηγούμενο μήνα, ενώ το 40% των Αμερικανών δηλώνει ότι η ανάγνωση βρίσκεται χαμηλά στη λίστα των προτεραιοτήτων του (Limpong, 2025). Η ακρόαση ακουστικών βιβλίων έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Η *Edison* αναφέρει ότι «το 58% των Αμερικανών ηλικίας 18 ετών και άνω έχει ακούσει ένα ηχητικό βιβλίο, ποσοστό αυξημένο από το 51% το 2025, ενώ οι πωλήσεις ακουστικών βιβλίων στις ΗΠΑ έφτασαν τα 2,43 δισεκατομμύρια δολάρια το 2025, σημειώνοντας αύξηση 9% σε σχέση με το προηγούμενο έτος» (Edison Research, 2026).

Τι δείχνει η έρευνα

Είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι για τα άτομα με προβλήματα όρασης, ή ακόμη και για τα άτομα που είναι τυφλά, η ενασχόληση με περιεχόμενο βασισμένο σε κείμενο ή με βιβλία δεν είναι εφικτή, όταν αυτά είναι διαθέσιμα αποκλειστικά σε οπτική μορφή. Ωστόσο, η ακρόαση μίας πλήρους, μη περικομμένης, εκδοχής ενός βιβλίου δεν σημαίνει ότι προσφέρει κατώτερη εμπειρία, ακόμη κι εάν πρόκειται για μία διαφορετική εμπειρία. Θα μπορούσαμε να εξετάσουμε τι δείχνει η έρευνα σχετικά με τις γνωστικές διαφορές μεταξύ της ανάγνωσης και της ακρόασης ενός βιβλίου στην πλήρη, μη περικομμένη μορφή του. Η έρευνα δείχνει ότι η ανάγνωση και η ακρόαση ενεργοποιούν παρόμοιες περιοχές του εγκεφάλου κατά την επεξεργασία της σημασιολογίας, δηλαδή κατά την κατανόηση του νοήματος. Οι βασικές διαδικασίες κατανόησης είναι ουσιαστικά ίδιες. Ορισμένες μελέτες διαπιστώνουν ότι η ακρόαση μπορεί να είναι δυσκολότερη όταν ο ακροατής δεν έχει τη δυνατότητα να ελέγχει τον ρυθμό με τον οποίο ακούει το περιεχόμενο. Μία μετα-ανάλυση του 2022 διαπίστωσε χαμηλότερα επίπεδα γενικής κατανόησης και ικανότητας εξαγωγής συμπερασμάτων κατά την ακρόαση με προκαθορισμένο ρυθμό, σε σύγκριση με την ανάγνωση, υπό την προϋπόθεση ότι το περιεχόμενο είναι πανομοιότυπο (δηλαδή πρόκειται για το πλήρες, μη περικομμένο, κείμενο του βιβλίου) (Clinton-Lisell, 2022).

«Ορισμένες μελέτες δείχνουν ότι η ανάγνωση αναπτύσσει γνωστικές δεξιότητες με τρόπους που δεν αναπτύσσει η ακρόαση ενός ακουστικού βιβλίου» (Drevitch, 2026). Αντίστροφα, η ακρόαση ενδέχεται να ενεργοποιεί ορισμένες γνωστικές δεξιότητες που δεν ενεργοποιούνται κατά την ανάγνωση, ωστόσο απαιτείται περισσότερη έρευνα για να επιβεβαιωθεί αυτό.

Η νευροεπιστήμονας Φάτμα Ντενίζ (*Fatma Deniz*) από το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Μπέρκλεϋ και οι συνεργάτες της ανέφεραν, σε μελέτη του 2019, ότι τα δεδομένα από λειτουργική μαγνητική τομογραφία (fMRI) έδειξαν πως, μεταξύ των συμμετεχόντων που άκουσαν και διάβασαν τις ίδιες ιστορίες από την εκπομπή *The Moth Radio Hour*, παρατηρήθηκε συγκρίσιμη εγκεφαλική δραστηριότητα και στις δύο περιπτώσεις (Deniz et al., 2019). Η σημασιολογική επεξεργασία — δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι εξάγουν και κατανοούν το νόημα των λέξεων — είναι η ίδια, ανεξάρτητα από το εάν διαβάζουμε ένα βιβλίο ή το ακούμε.

Μία αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ της ανάγνωσης και της ακρόασης είναι ότι η ακρόαση επιτρέπει στους χρήστες να κάνουν πιθανόν παράλληλα και κάτι άλλο, όπως να περπατούν, να οδηγούν, ή να γυμνάζονται, ενώ ακούν ηχητικό περιεχόμενο. Το κατά πόσο αυτή η παράλληλη χρήση μπορεί να οδηγήσει σε γνωστική διάσπαση της προσοχής, αποτελεί ένα ζήτημα που θα πρέπει να εξεταστεί μέσω της έρευνας.

Καταληκτικές σκέψεις

Καθώς τα ακουστικά βιβλία εξελίσσονται, η τεχνητή νοημοσύνη διαδραματίζει ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στην παραγωγή τους. Δεν είναι σαφές εάν η τιμή των ακουστικών βιβλίων θα μειωθεί, καθιστώντας τα περισσότερο προσιτά και ευρέως διαθέσιμα. Ωστόσο, η έρευνα υποδεικνύει ότι δεν υπάρχει σημαντική διαφορά μεταξύ της μάθησης ή, γενικότερα, της εμπειρίας που αποκομίζεις από ένα ακουστικό βιβλίο και της ανάγνωσης ενός κειμένου· η ακρόαση παρουσιάζει γνωστικές ομοιότητες με την οπτική ανάγνωση.

Τα ηθικά ζητήματα είναι καίριας σημασίας και εμπίπτουν σε αρκετές ευρείες κατηγορίες. Μία από αυτές αφορά τον αντίκτυπο ή τις επιπτώσεις στους ανθρώπους που συμμετέχουν στην παραγωγή περιεχομένου, ή σε άλλους δημιουργούς, όπως οι μουσικοί ή οι δημιουργοί ηχητικών εφέ. Οι απαγγέλλοντες καθώς και άλλοι καλλιτέχνες θα επηρεαστούν από την αυξανόμενη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης για την παραγωγή ηχητικού περιεχομένου. Η αδειοδότηση ενδέχεται να συμβάλλει στην αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος, αν και όχι απαραίτητα σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Ζητήματα που αφορούν τα πνευματικά δικαιώματα εξακολουθούν να υφίστανται και δεν έχουν ακόμη επιλυθεί. Η ανθρώπινη συγγραφή βιβλίων και άλλων κειμένων είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη και την έκφραση ιδεών.

Μία δεύτερη ευρεία κατηγορία αφορά τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τεχνητής νοημοσύνης στον τομέα του ήχου. Τα ζητήματα που προκαλούν ανησυχία — το ανθρακικό αποτύπωμα, η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας και νερού, η ηχορύπανση και η απώλεια γης λόγω των κέντρων δεδομένων — δεν είναι ανεξάρτητα από την τεχνητή νοημοσύνη γενικότερα, αλλά θα μπορούσαν να αποτελέσουν σημαντικό μέρος του συνολικού προβλήματος. Τα κέντρα δεδομένων και οι λοιπές περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τεχνητής νοημοσύνης χρειάζεται να αντιμετωπιστούν και αποτελούν κρίσιμα ζητήματα σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

Μία τρίτη κατηγορία αφορά το κατά πόσο η ανάπτυξη των ηχητικών εμπειριών, ιδιαίτερα καθώς ενισχύεται από την κλιμακούμενη παραγωγή μέσω τεχνητής νοημοσύνης, θα οδηγήσει σε μία «ακουστική αναγέννηση» (*audio renaissance*). Πρόκειται για ένα θετικό ηθικό πρόταγμα, το οποίο η έρευνα θα μπορούσε να εξετάσει από μία μακροπρόθεσμη οπτική. Για πολλούς χρήστες, συμπεριλαμβανομένων των φοιτητών, η διαχείριση του χρόνου μπροστά σε οθόνες αποτελεί κρίσιμο ζήτημα, και η κατανάλωση βιβλίων ή άλλου περιεχομένου σε ηχητική μορφή μπορεί να συμβάλλει στον περιορισμό αυτού του χρόνου. Οι εκπαιδευτικοί και άλλοι επαγγελματίες θα μπορούσαν να εξετάσουν τρόπους με τους οποίους η τεχνητή νοημοσύνη μπορεί να αξιοποιηθεί για τη μετατροπή του περιεχομένου του κειμένου τους σε ηχητική μορφή, είτε πρόκειται για περιεχόμενο μεγάλης έκτασης, όπως βιβλία και άρθρα, είτε για άλλο εκπαιδευτικό υλικό. Αυτή η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης, για να βοηθήσει τους χρήστες να μειώσουν τον χρόνο που περνούν μπροστά σε οθόνες, θα μπορούσε να προσφέρει ένα απροσδόκητο όφελος στη διαμεσολαβούμενη μάθηση ή ψυχαγωγία. Το ηχητικό περιεχόμενο, συμπεριλαμβανομένου εκείνου που δημιουργείται ή διαμορφώνεται με τη βοήθεια της τεχνητής νοημοσύνης,

μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση της προσβασιμότητας κειμένων για τα άτομα με προβλήματα όρασης. Από την οπτική του ωφελιμισμού του John Stuart Mill (1863), η τεχνητή νοημοσύνη θα μπορούσε να θεωρηθεί ηθικά αποδεκτή, καθώς ενδέχεται να προάγει την ευτυχία και την ευημερία (δηλαδή, μέσω της μείωσης του χρόνου μπροστά σε οθόνες), αλλά και την πνευματική ανάπτυξη (δηλαδή, μέσω της μάθησης).

Συμπέρασμα

Κατά την τελική επιστροφή του στην Ιθάκη, ο Οδυσσέας βρήκε μία γη που είχε αλλάξει. Οι μνηστήρες είχαν καταλάβει το σπίτι του. Αναγκάστηκε να τους θανατώσει, εάν ήθελε να επανενωθεί με τη σύζυγό του, την Πηνελόπη, και να ανακτήσει το βασίλειό του. Τελικά, χρειάστηκε η παρέμβαση της θεάς Αθηνάς για να αποκατασταθεί η ειρήνη ανάμεσα στον Οδυσσέα και στις οικογένειες των νεκρών μνηστήρων.

Εμείς οι άνθρωποι σήμερα αντιμετωπίζουμε, κατά παρόμοιο τρόπο, μία αλλαγμένη εμπειρία των μέσων ενημέρωσης. Η τεχνητή νοημοσύνη διαταράσσει σχεδόν κάθε πτυχή των μέσων. Το κατά πόσο θα θεωρήσουμε τα βιβλία που ενισχύονται από την τεχνητή νοημοσύνη και βασίζονται σε κείμενα γραμμένα από ανθρώπους, ως ένα ευπρόσδεκτο μέρος του μιντιακού τοπίου του 21ου αιώνα, παραμένει ένα ανοιχτό, αλλά ιδιαίτερα ενδιαφέρον, ζήτημα. Είναι απίθανο να μπορούμε να περιμένουμε την παρέμβαση της θεάς Αθηνάς για να συμβάλλει στην αποκατάσταση της ειρήνης μεταξύ ανθρώπων και τεχνητής νοημοσύνης. Ωστόσο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι θα χρειαστεί η ανθρώπινη παρέμβαση για να καθοριστεί ο ρόλος που θα διαδραματίσει η ηθική στην παραγωγή, τη διάδοση και την αξιοποίηση των ακουστικών βιβλίων που ενισχύονται από την τεχνητή νοημοσύνη, ή άλλου ηχητικού περιεχομένου.

Βιβλιογραφία

- Clinton-Lisell, V. (2022). Listening ears or reading eyes: A meta-analysis of reading and listening comprehension comparisons. *Review of Educational Research* 92(4): 543-582.
- Deniz, F., Nunez-Elizalde, A. O., Huth, A. G., Gallant, J. L. (2019). The representation of semantic information across human cerebral cortex during listening versus reading is invariant to stimulus modality. *Journal of Neuroscience* 39(39): 7722-7736.
- Drevitch, G. (2026). *Is listening to an audiobook as good as reading*. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/evidence-based-living/202605/is-listening-to-an-audiobook-as-good-as-reading>.
- Edison Research (2026). *Audiobook Reach Hits New High - Edison Research at SSRS*. <https://www.edisonresearch.com/audiobook-reach-hits-new-high/>.
- Eisenstein, E. L. (1969). *The Advent of Printing and the Problem of the Renaissance, Past & Present*. No. 45, 19-89. Oxford University Press.
- ElevenLabs (2025). *ElevenLabs Announces Partnerships with Iconic Hollywood Actors*. <https://www.businesswire.com/news/home/20251111704426/en/ElevenLabs-Announces-Partnerships-with-Iconic-Hollywood-Actors>.

- Limbong, A. (2025). *We want to read more, we just don't, NPR/Ipsos poll finds*. <https://www.npr.org/2025/04/07/nx-s1-5333652/books-reading-poll>.
- Mill, J. S. (1863). *Utilitarianism*. 1st Edition. London: Parker, Son & Bourn, West Strand.
- Plato (370 BCE). *Phaedrus*. Translated by Alexander Nehamas and Paul Woodruff. In *Plato: Complete Works*, edited by John M. Cooper.
- Staniszewski, M. (2026). *ElevenLabs welcomes Matthew McConaughey as a new investor*. <https://elevenlabs.io/blog/elevenlabs-welcomes-matthew-mcconaughey-as-new-investor>.